

Ключові слова: німці, Надазов'я, друга половина XIX – початок XX ст., Микола Корф, Віктор фон Графф, Карл Людвіг Генріх Барк, Фрідріх Гампер, Сергій Гампер, Адольф Ротштейн, Отто Шенвельд, Петро Регір, Віктор Нільсен.

УДК 930.2: 27-789.5(4-11)"157/164"

А.В. Папазова

ОФІЦІЙНЕ ТА ПРИВАТНЕ ЛИСТУВАННЯ ЯК ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРДЕНУ ЄЗУЇТІВ У СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКОМУ РЕГІОНІ В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ XVI – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТ.

Розглянуто офіційне та приватне листування як джерела з історії діяльності ордену єзуїтів у східнослов'янському регіоні в останній третині XVI – першій половині XVII ст. З'ясовано, що листи як джерела з історії діяльності ордену єзуїтів є доволі інформативними та містять факти, що часто учасники історичних подій прагнули приховати. Листи розкривають відносини Папи Римського й ордену, єзуїтів та офіційних осіб держав, в яких вони працювали, членів Товариства Ісуса і приватних осіб. Вони дозволяють проаналізувати методи досягнення єзуїтами своїх цілей через інших осіб, свідчать про способи матеріального забезпечення домів ордену й прийоми місіонерської роботи. За допомогою листів можна дізнатися про шляхи та способи поширення єзуїтів у регіоні, про їх вплив у суспільстві.

Ключові слова: Товариство Ісуса, східнослов'янський регіон, офіційне та приватне листування.

Релігійно-освітня діяльність ордену єзуїтів у східнослов'янському регіоні в останній третині XVI – першій половині XVII ст. певним чином вплинула, передусім, на культурний та суспільно-політичний розвиток українських земель. Вивчення цієї проблеми необхідне для розкриття причин та наслідків багатьох подій та явищ в регіоні зазначеного періоду. Це неможливе без всебічного аналізу джерельної бази проблеми. Оскільки джерела, які висвітлюють проблему, докладно не вивчені, ми не маємо належного уявлення про орден, його цілі, методи й результати діяльності, а тим більше про те, що найбільш важливо для України – про вплив єзуїтів на історичний процес. Актові та діловодні джерела не дозволяють у повному обсязі розкрити причини та наслідки єзуїтської роботи через обмеженість інформації про приховані мотиви та політичні цілі приватних осіб та держав регіону. Тому так важливо розглянути можливості щодо вивчення такої групи історичних документів як офіційне та приватне листування.

Мета публікації – проаналізувати інформативні можливості офіційного та приватного листування щодо діяльності ордену єзуїтів у східнослов'янському регіоні в останній третині XVI – першій половині XVII ст.

Офіційне та приватне листування як джерела з діяльності ордену єзуїтів у східнослов'янському регіоні в останній третині XVI – першій половині XVII ст. вивчали поодинокі дослідники у зв'язку з іншими темами, а предметом спеціального вивчення зазначена тема не була. Є окремі поодинокі статті чи частини праць, що торкаються певної частини регіону, сфери роботи Товариства чи джерельної бази з діяльності ордену єзуїтів в цілому [1, с. 17-24; 2, с. 134-135; 3, с. 14; 4, с. 70-75]. Багато листів з позиції

дослідження діяльності ордену єзуїтів розглядалися лише в окремих аспектах, а з позиції інформативних можливостей вивчення ордену взагалі не вивчалися.

Документи офіційного та приватного листування складають листи всіх учасників історичних подій у регіоні, які стосуються діяльності Товариства Ісуса. Їх можна розділити за походженням. Перша підгрупа – листи власне служителів католицької церкви: листи єзуїтів, Папи Римського, його помічників, кардиналів, інших служителів вищої ієрархії католицької церкви тощо. Друга підгрупа – листи членів урядів держав регіону, з якими контактували представники католицької церкви щодо Товариства: Речі Посполитої, Московського царства. До третьої групи можна віднести листи приватних осіб. Листи можна розділити за тематикою: листи до ордену з проханням про допомогу, із релігійних чи освітніх питань, листи-подяки за допомогу членам ордену, відповіді на єзуїтську агітацію, листи, пов'язані з майновими справами, листи-попередження проти ордену (супротивників Товариства Ісуса), листи з описами вражень про єзуїтську діяльність тощо.

Найбільш цінними з точки зору вивчення цілей, методів та результатів діяльності Товариства в регіоні є листи власне єзуїтів. Головна особливість цих листів у тому, що вони не тільки відображали діяльність єзуїтів так, як керівники ордену показували її громадськості, але й містять факти, які вони хотіли приховати.

Передусім, слід виділити листування керівників ордену з рядовими його членами. Взаємодія керівників ордену з підлеглими здійснювалася в основному через звіти та завдання на певну місію. Часто вони надходили у вигляді листів. Керівники провінцій давали розпорядження підлеглим із різних питань, про що свідчать листи ректорам Ярославського й Львівського колегіумів [5, арк. 2-25; 6, арк. 1-2]. Вони дозволяють проаналізувати роботу керівників ордену, їх підлеглих, досягнення і проблеми конкретних шкіл, колегіумів, бурс тощо.

Листи Папи Римського, його помічників та ієрархів католицької церкви з різних питань розкривають відносини папського уряду й ордену, дозволяють виділити пріоритетні для ордену і Папи Римського питання, наприклад, посередництво курії у відносинах між державами. Спільні проекти єзуїтів і курії обговорювалися в листах кардиналів та інших ієрархів католицької церкви між собою, із папою й світськими державними діячами. Це донесення єзуїта А. Поссевіно кардиналу ді Комо від 1579 року, листи А. Поссевіно нунцію Дж.-А. Калігарі від 25 листопада та 16 грудня 1579 року тощо [7, с. 78-97.].

Курія неодноразово використовувала листування на підтримку єзуїтських помічників. Папа Урбан VII звертався до Сигізмунда III (лист від 10 лютого 1624 року) із приводу розправи вітебчан над Йосафатом Кунцевичем [8, с. 272]. Подібні документи дозволяють проаналізувати методи досягнення єзуїтами своїх цілей через посередництво інших осіб.

Єзуїти постійно взаємодіяли з католицькою церквою, про що свідчать листи й повідомлення членів ордену кардиналам, папі й іншим ієрархам. До твору «Московія» єзуїта Антоніо Поссевіно долучене дипломатичне листування (47 листів), яке надає конкретні факти про перебіг переговорів, допомагає краще зрозуміти роль єзуїта і курії в укладанні Ям-Запольського миру 1582 року, як одного з дипломатичних актів, що завершив Лівонську війну 1558-1583 рр. Окрім цього, ці листи розкривають московську місію ордену 1581-1582 рр. [9, с. 2-125], дозволяють оцінити ступінь обізнаності Товариства Ісуса й католицької церкви в цілому в релігійній й політичній ситуації в Московському царстві, дізнатися про намічені заходи та методи поширення католицизму в регіоні. Серед них листи А.Поссевіно кардиналові ді Комо, нунцію Калігарді й іншим служителям католицької церкви, а також листи від керівників церкви до нього [10, с. 42,

90, 92-94, 215-228], які містять дуже важливу інформацію, що відкриває деякі причини подальших подій у міждержавних відносинах в регіоні.

Цікаву інформацію надають листи, які презентують взаємодію ордену з урядом Речі Посполитої, з окремими державними органами та їх представниками. Передусім, вони свідчать про всебічну підтримку ордену з боку короля, надають свідчення про ступінь взаємодії Товариства Ісуса і уряду Речі Посполитої та рівень впливу єзуїтів на Сигізмунда III [11, арк. 1-3; 12, арк. 1-3; 13, арк. 1-3; 14, арк. 1]. Про складні відносини між єзуїтами й магістратом міста Львова, наприклад, свідчить лист генерального настоятеля М. Вітеллескі [15, арк. 386]. Цей документ дозволяє зрозуміти певні причини конфлікту ордену і міста, способи його подолання.

Листи, які адресовані єзуїтам, можна розділити тематично на такі підгрупи: листи з проханням про допомогу, із релігійних питань, листи-подяки, відповіді на єзуїтську агітацію, листи, пов'язані з майновими справами. Наприклад, листи коронного підканцлера М. Петріконського з Варшави до магістрату міста Львова у справі договорів між єзуїтами і євреями [16, арк. 1-3], листи Я. Собеського єзуїтові А. Зборовському у справі спадщини [17, арк. 1-3], лист Ю. Збаражського з відповіддю на пропозиції прийняти в маєток єзуїтського священника і допомогти в релігійних питаннях [18, с. 29]. Ці листи свідчать про методи матеріального забезпечення домів, способи місіонерської діяльності, взаємодію між єзуїтами та мешканцями регіону.

Про релігійну боротьбу свідчать листи супротивників ордену. Так, члени Львівського ставропігального братства в листі до патріарха Ієремії від 7 вересня 1592 року попереджають його про діяльність єзуїта П. Скарги у підготовці унії церков [19, с. 44]. У посланні дворян київському митрополитові Онисифору Петровичу-Дівочці звучить вимога вжити заходів проти єзуїтів [20, с. 289-291]. За допомогою листів можна дізнатися про шляхи поширення єзуїтів у регіоні, про їх вплив на релігійні відносини у суспільстві.

Велике значення мають листи для вивчення питання участі ордену єзуїтів в реалізації Берестейської церковної унії 1596 р. Наприклад, аналіз листа Б. Мацієвського (луцький католицький єпископ) до нунція А. ді Капуа підтверджує безпосереднє відношення єзуїтів до його зустрічі з І. Потієм. Тоді був вироблений план унії церков [21, с. 46]. Б. Мацієвський консультувався з І. Потієм. Про участь у цих нарадах одного єзуїтського теолога з оточення єпископа свідчить його лист до нунція ді Капуа від 28 серпня 1588 р. [22, с. 380]. Датований 27 вересня 1595 року лист П. Скарги генеральному настоятелю Товариства Ісуса К. Аквавіві з Кракова не залишає сумнівів, що єзуїт був знайомий з усіма аспектами підготовки унії. Скарга попереджав: не можна дозволяти, щоб було втрачено можливість, котру чекали майже 500 років, після того, як Флорентійська унія (1439 рік) не увінчалася успіхом. Скарга писав, що два єпископи дуже схильні до унії, тому просив генерала посприяти їм під час візиту до Папи Римського [23, с. 122-123]. Участь єзуїтів у Берестейському соборі доводиться саме листом єзуїта К. Нагая до генерала ордену К. Аквавіві від 20 січня 1597 р. [24, с. 383].

Важливим також є повідомлення саме в листах про участь Товариства Ісуса в діяльності Лжедмитрія I в Москві. Самозванець у листі до нунція Клаудіо Рангоні повідомляв, що єзуїти приєдналися до нього в поході на Москву не за його бажанням, а з волі своїх начальників [25, с. 37-43]. Члени ордену справно передавали в Рим відомості про всі події походу. 27 лютого і 7 березня 1605 року у листах керівникам єзуїти розповіли про події походу. Зокрема, вони написали, що коли в табір привели відомого чарівника й розпусника Гришку Отреп'єва, всі зрозуміли, що Дмитро Іванович справжній царевич [26, с. 102]. Тобто, єзуїти сприяли поширенню інформації про Лжедмитрія I, як про дійсного царевича, таким чином, допомагаючи йому досягти мети.

Приватні листи дозволяють з'ясувати погляди сучасників на єзуїтську діяльність. Князь М.Х. Радзивілл у листі віленському канонікові М. Жагелю говорить про те, що його діти не навчилися ні політиці, ні праву, що єзуїти учили їх суміші політики й теології, начебто готували до духовної кар'єри. У той час, як князь розраховував на світську кар'єру для своїх дітей [27, с. 116]. У передсмертному листі (1622 рік) козацький гетьман Петро Канашевич-Сагайдачний писав, що, на його думку, єзуїти повинні залучати до унії лише ті народи, які не знають християнства [28, с. 229-230]. Ці документи свідчать про причини і початок релігійного протистояння в регіоні. Таким чином, в подібних листах можна знайти свідчення сучасників й про деякі причини Національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст.

Отже, офіційне та приватне листування як джерела з історії діяльності ордену єзуїтів у східнослов'янському регіоні в останній третині XVI – першій половині XVII ст. є доволі інформативними та містить факти, що часто учасники історичних процесів прагнули приховати. Листи певним чином розкривають цілі, методи, результатів та наслідків діяльності ордену єзуїтів. Вони дозволяють вивчати відносини папського уряду й ордену, Товариства Ісуса й урядів держав регіону, взаємодію і протистояння єзуїтів і приватних осіб. Листування, як приватне так і офіційне, дозволяє проаналізувати методи досягнення єзуїтами своїх цілей через інших осіб, свідчать про способи матеріального забезпечення домів й прийоми місіонерської діяльності. За допомогою листів можна дізнатися про шляхи та способи поширення єзуїтів у регіоні, про їх вплив у суспільстві, причини релігійного протистояння. Саме листи сприяють з'ясуванню тих фактів участі у великих і значних суспільно-політичних подіях в регіоні, причетність до яких орден приховував.

Офіційне листування більш насичене фактологічною інформацією, тому сприяє розширенню знань про події діяльності ордену в регіоні. Приватне листування дає більше можливостей з розширення уявлень про методи роботи єзуїтів і ставлення до них населення регіону. В цілому ж листи, за умови критичного аналізу та зіставлення з іншими джерелами, сприятимуть всебічному науковому дослідженню діяльності ордену єзуїтів у східнослов'янському регіоні в останній третині XVI – першій половині XVII ст. Є дуже перспективним використання зазначених джерел у вивченні причин релігійних та суспільно-політичних конфліктів в регіоні.

Список використаної літератури

1. Блинова Т. Б. Иезуиты в Беларуси (Их роль в организации образования и просвещения) / Т. Б. Блинова. – Гродно: Гродненский государственный университет им. Янки Купалы, 2002. – 425 с. ; Blinova T. V. Iezuity v Belarusi (Ikh rol v organizatsii obrazovaniya i prosveshcheniya) / T. V. Blinova. – Grodno: Grodnenskiy gosudarstvennyy universitet im. Yanki Kupaly, 2002. – 425 s.
2. Опря А. В. Орден єзуїтів та його діяльність на українських землях у XVI – XVII ст. в сучасній українській історіографії / А. В. Опря // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. Історичні науки. – 2009. – Т. 19. – С. 134-139 ; Oprja A. V. Orden yezuitiv ta yoho diialnist na ukrainskykh zemliakh u XVI – XVII st. v suchasniy ukrainskyi istoriohrafii / A. V. Oprja // Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnogo universytetu im. I. Ohienka. Istorychni nauky. – 2009. – Т. 19. – С. 134-139.
3. Шевченко Т. Єзуїтське шкільництво на українських землях останньої чверті XVI – середини XVII ст. / Т. Шевченко. – Львів : Свічадо, 2005. – 340 с. ; Shevchenko T. Yezuitske shkilnytstvo na ukrainskykh zemliakh ostannoї chverti XVI – sere diny XVII st. / T. Shevchenko. – Lviv : Svichado, 2005. – 340 s.

4. Папазова А. В. Класифікація історичних джерел з історії діяльності ордену єзуїтів у східнослов'янському регіоні в останній третині XVI – першій половині XVII ст. / А. В. Папазова // Схід. – 2016. – № 6. – С. 70-75 ; Papazova A. V. Klyasyfikatsiia istorychnykh dzherel z istorii diialnosti ordenu yezuitiv u skhidnoslovianskomu rehioni v ostannii tretyni XVI – pershii polovyni XVII st. / A. V. Papazova // Skhid. – 2016. – № 6. – S. 70-75.

5. Центральний державний історичний архів України у Львові (ЦДІАУ). - Ф. 140: Документи про католицькі монастирі, костьоли та окремі парафії на території Польщі, України, Білорусії і Литви. - Опис 1. - Спр. 111 : Листи головної і провінціальної колегії єзуїтів до Львівської Колегії в справах уставу ордену єзуїтів 1596-1760 рр. - Арк. 2-25 ; Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u Lvovi (TsDIAU). - F. 140: Dokumenty pro katolytski monastyri, kostoly ta okremi parafii na terytorii Polshchi, Ukrainy, Bilorusii i Lytvu. - Opys 1. - Spr. 111 : Lysty holovnoi i provintsialnoi kolehii yezuitiv do Lvivskoi Kolehii v spravakh ustavu ordena yezuitiv 1596-1760 rr. - Ark. 2-25.

6. ЦДІАУ. – Ф. 140: Документи про католицькі монастирі, костьоли та окремі парафії на території Польщі, України, Білорусії і Литви. - Опис 1. - Спр. 123 : Листи головної колегії єзуїтів ректорам колегії в Ярославі з різних питань. - Арк. 1-2 ; TsDIAU. – F. 140: Dokumenty pro katolytski monastyri, kostoly ta okremi parafii na terytorii Polshchi, Ukrainy, Bilorusii i Lytvu. - Opys 1. - Spr. 123 : Lysty holovnoi kolehii yezuitiv rektoram kolehii v Yaroslavi z riznykh pytan. - Ark. 1-2.

7. Боротьба Південно-Західної Русі і України проти експансії Ватикану та унії (X – поч. XVII ст.) : зб. док. і матер / упоряд. Є. А. Гринів. – Київ : Наукова думка, 1988. – 288 с. ; Borotba Pivdenno-Zakhidnoi Rusi i Ukrainy proty ekspansii Vatykanu ta unii (X – poch. XVII st.) : zb. dok. i mater / uporiad. Ye. A. Hryniv. – Kyiv : Naukova dumka, 1988. – 288 s.

8. Соціальна боротьба в місті Львові в XVI - XVII ст. : зб. докум. / під ред. Я. П. Кися. – Львів : Видавництво Львівського університету, 1961. – 443 с. ; Sotsialna borotba v misti Lvovi v XVI - XVII st. : zb. dokum. / pid red. Ya. P. Kysia. – Lviv : Vydavnytstvo Lvivskoho universytetu, 1961. – 443 s.

9. Дополнения к актам историческим, относящимся к России : Собраны в иностранных архивах и библиотеках и изданы Археографической Комиссией. – Санкт-Петербург : Тип. Эдуарда Праца, 1848. – 543 с. ; Dopolneniya k aktam istoricheskim, otnosyashchimsya k Rossii : Sobrany v inostrannykh arkhivakh i bibliotekakh i izdany Arkheograficheskoy Komissiey. – Sankt-Peterburg : Tip. Eduarda Pratsa, 1848. – 543 s.

10. Памятники культурных и дипломатических сношений России и Италии : в 3-х т. – Ленинград : АН СССР, 1925. – Т. 1, вып. 1 : (ноябрь 1578 – май 1581 гг.). – 579 с. ; Pamyatniki kulturnykh i diplomaticheskikh snosheniy Rossii i Italii : v 3-kh t. – Leningrad : AN SSSR, 1925. – T. 1, vyp. 1 : (noyabr 1578 – may 1581 gg.). – 579 s.

11. ЦДІАУ. Ф. 132 : Листи державних, громадських, церковних установ України. - Опис 1. - Спр. 35 : Лист короля Сигізмунда III з Кракова до Магістрату м. Львова з вимогою не чинити перешкод в угодах між ордену єзуїтів і єврейською громадою відносно обміну земельних ділянок. Оригінал. 20 липня 1606 р. Арк. 1-3 ; TsDIAU. F. 132 : Lysty derzhavnykh, hromadskykh, tserkovnykh ustanov Ukrainy. – Opys 1. – Spr. 35 : Lyst korolia Syhizmunda III z Krakova do Mahistratu m. Lvova z vymohoioiu ne chynyty pereshkod v uhodakh mizh ordenom yezuitiv i yevreiskoiu hromadoiu vidnosno obminu zemelnykh dilianok. Oryhinal. 20 lypnia 1606 r. Ark. 1-3.

12. ЦДІАУ. Ф. 132 : Листи державних, громадських, церковних установ України. - Опис 1. – Спр. 36 : Лист короля Сигізмунда III з Кракова до Магістрату м. Львова з вимогою не чинити перешкод ордену єзуїтів в будівництві монастиря і костьола.

3 грудня 1607 р. Арк. 1-3 ; TsDIAU. F. 132 : Lysty derzhavnykh, hromadskykh, tserkovnykh ustanov Ukrainy. – Opys 1. – Spr. 36 : Lyst korolia Syhizmunda III z Krakova do Mahistratu m. Lvova z vymohoiu ne chynuty pereshkod ordenu yezuitiv v budivnytstvi monastyria i kostolu. 3 hrudnia 1607 r. Ark. 1-3.

13. ЦДІАУ. Ф. 132 : Листи державних, громадських, церковних установ України. - Опис 1. – Спр. 37 : Лист короля Сигізмунда III з Кракова до Магістрату м. Львова з закликом допомогти ордену єзуїтів в будівництві костьолу і монастиря. Оригінал. 22 червня 1608 р. м. Львів. Арк. 1-3 ; TsDIAU. F. 132 : Lysty derzhavnykh, hromadskykh, tserkovnykh ustanov Ukrainy. - Opys 1. – Spr. 37 : Lyst korolia Syhizmunda III z Krakova do Mahistratu m. Lvova z zaklykom dopomohty ordenu yezuitiv v budivnytstvi kostolu i monastyria. Oryhinal. 22 chervnia 1608 r. m. Lviv. Ark. 1-3.

14. ЦДІАУ. Ф. 132 : Листи державних, громадських, церковних установ України. - Опис 1. – Спр. 38 : Лист короля Сигізмунда III з табору під Смоленськом до Магістрату м. Львова з нагадуванням про необхідність допомоги ордену єзуїтів у будівництві костьолу і монастиря. Оригінал. 31 грудня 1609 р. м. Львів. Арк. 1 ; TsDIAU. F. 132 : Lysty derzhavnykh, hromadskykh, tserkovnykh ustanov Ukrainy. – Opys 1. – Spr. 38 : Lyst korolia Syhizmunda III z taboru pid Smolenskom do Mahistratu m. Lvova z nahaduvanniam pro neobkhdnist dopomohy ordenu yezuitiv u budivnytstvi kostolu i monastyria. Oryhinal. 31 hrudnia 1609 r. m. Lviv. Ark. 1.

15. ЦДІАУ. Ф. 132 : Листи державних, громадських, церковних установ України. - Опис 1. – Спр. 1 : Лист головного генерала ордену єзуїтів Вітелезіуса Мутія із Риму до Магістрату м. Львова з подякою за добродійність і підтримку ордену. Оригінал. 21(11) 1616 р. Рим – Львів. Арк. 386 ; TsDIAU. F. 132 : Lysty derzhavnykh, hromadskykh, tserkovnykh ustanov Ukrainy. - Opys 1. – Spr. 1 : Lyst holovnoho henerala ordenu yezuitiv Viteleziusa Mutiia iz Rymu do Mahistratu m. Lvova z podiakoiu za dobrochynnist i pidtrymku ordenu. Oryhinal. 21(11) 1616 r. Rym – Lviv. Ark. 386.

16. ЦДІАУ. Ф. 132 : Листи державних, громадських, церковних установ України. - Опис 1. – Спр. 902 : Листи коронного підканцлера Потроконського Матвія з Варшави і Кракова до Магістрату м. Львова в справі договорів між євреями і єзуїтським орденем відносно купівлі земельних ділянок під будівництво монастиря і костьолу. Оригінали. 31 липня 1600 р., 4 березня 1607 р. Арк. 1-3 ; TsDIAU. F. 132 : Lysty derzhavnykh, hromadskykh, tserkovnykh ustanov Ukrainy. – Opys 1. - Spr. 902 : Lysty koronnoho pidkantslera Potrokonskoho Matviia z Varshavy i Krakova do Mahistratu m. Lvova v spravi dohovoriv mizh yevreiamy i yezuitskym ordenom vidnosno kupivli zemelnykh dilianok pid budivnytstvo monastyria i kostolu. Oryhinaly. 31 lypnia 1600 r., 4 bereznia 1607 r. Ark. 1-3.

17. ЦДІАУ. Ф. 132 : Листи державних, громадських, церковних установ України. - Опис 1. – Спр. 997 : Листи коронного підчашого Собеського Якова із Львова і Жовкви до священника-єзуїта Зборовського в справі похорону і спадщини батька Зборовського. Оригінали. 5 липня, 22 липня 1637 р. Арк. 1-3 ; TsDIAU. F. 132 : Lysty derzhavnykh, hromadskykh, tserkovnykh ustanov Ukrainy. – Opys 1. - Spr. 997 : Lysty koronnoho pidchashoho Sobeskoho Yakova iz Lvova i Zhovkvy do sviashchenyaka-yezuita Zborovskoho v spravi pokhoronu i spadshchyny batka Zborovskoho. Oryhinaly. 5 lypnia, 22 lypnia 1637 r. Ark. 1-3.

18. Блинова Т. Б. Иезуиты в Белоруссии / Т. Б. Блинова. – Минск : Беларусь, 1990. – 108 с. ; Blinova T. B. Iezuity v Belorussii / T. B. Blinova. – Minsk : Belarus, 1990. – 108 s

19. Письмо членов львовского ставропигального братства к патриарху Иеремии от 7 сентября 1592 г. // Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией. – Санкт-Петербург : Тип. II Отд-ния Собств. Е. И. В. Канцелярии, 1851. – Т. 4: 1588-1652. – С. 44 ; Pismo chlenov Lvovskogo

stavropigalnogo bratstva k patriarkhu Ieremii ot 7 sentyabrya 1592 g. // Akty, otnosyashchiesya k istorii Zapadnoy Rossii, sobrannye i izdannye Arkheograficheskoy komissiei. – Sankt-Peterburg : Tip. II Otd-niya Sobstv. Ye. I. V. Kantselyarii, 1851. – Т. 4: 1588-1652. – S. 44

20. Письмо дворян Киевскому митрополиту Онисифору от 14 февраля 1585 г. // Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией. – Санкт-Петербург : Тип. II Отд-ния Собств. Е.И.В. Канцелярии, 1848. – Т. 3 : 1544-1587. – С. 289-291 ; Pismo dvoryan Kievskomu mitropolitu Onisiforu ot 14 fevralya 1585 g. // Akty, otnosyashchiesya k istorii Zapadnoy Rossii, sobrannye i izdannye Arkheograficheskoy komissiei. – Sankt-Peterburg : Tip. II Otd-niya Sobstv. Ye. I. V. Kantselyarii, 1848. – Т. 3 : 1544-1587. – S. 289-291.

21. Плохий С. Н. Папство и Украина (Политика римской курии на украинских землях в XVI – XVII вв.) / С. Н. Плохий. – Киев : Выща школа, 1989. – 224 с. ; Plokhyy S. N. Papstvo i Ukraina (Politika rimskoy kurii na ukrainskikh zemlyakh v XVI – XVII vv.) / S.N. Plokhyy. – Kiev : Vyshcha shkola, 1989. – 224 s.

22. Тимошенко Л. Єзуїти і Берестейська унія / Л. Тимошенко // Християнство. – Львів, 2000. – С. 379-384; Tymoshenko L. Yezuity i Beresteiska uniia / L. Tymoshenko // Khrystyianstvo. – Lviv, 2000. – S. 379-384.

23. Лист П. Скарги генералові єзуїтів К. Аквавіві. 1595 р., вересня 27, Краків // Боротьба Південно-Західної Русі і України проти експансії Ватикану та унії (X – поч. XVII ст.) : зб. док. і матер / упоряд. Є. А. Гринів. – Київ : Наукова думка, 1988. – С. 122-123 ; Lyst P. Skarhy heneralovi yezuitiv K. Akvavivi. 1595 r., veresnia 27, Krakiv // Borotba Pivdenno-Zakhidnoi Rusi i Ukrainy proty ekspansii Vatykanu ta unii (Kh – poch. KhVII st.) : zb. dok. i mater / uporiad. Ye. A. Hryniv. – Kyiv : Naukova dumka, 1988. – S. 122-123.

24. Тимошенко Л. Вказ. праця. – С. 379-384; Tymoshenko L. Vkaz. pratsia. – S. 379-384.

25. Левицкий Н. Лжедмитрий I как пропагандист католичества в Москве / Н. Левицкий. – Санкт-Петербург, 1886. – 182 с. ; Levitskiy N. Lzhedmitriy I kak propagandist katolichestva v Moskve / N. Levitskiy. – Sankt-Peterburg, 1886. – 182 s.

26. Скрынников Р. Г. Россия в начале XVII в. Смута / Р. Г. Скрынников. – Москва : Мысль, 1988. – 284 с. ; Skrynnikov R. G. Rossiya v nachale XVII v. Smuta / R.G. Skrynnikov. – Moskva : Mysl, 1988. – 284 s.

27. Письмо Н. Х. Радзивилла М. Жагелю от 1607 г. // Харлампович К. В. Западнорусские православные школы XVI – начала XVII вв. Отношение их к инославным / К.В. Харлампович. – Казань, 1898. – С. 116 ; Pismo N. Kh. Radzivila M. Zhagelyu ot 1607 g. // Kharlampovich K. V. Zapadnorusskie pravoslavnye shkoly XVI – nachala XVII vv. Otnoshenie ikh k inoslavnym / K. V. Kharlampovich. – Kazan, 1898. – С. 116

28. Передсмертний лист козацького гетьмана П. Конашевич-Сагайдачного до короля Сигізмунда III // Боротьба Південно-Західної Русі і України проти експансії Ватикану та унії (X – поч. XVII ст. : зб. док-в і мат-в). – Київ : Наукова думка, 1988. – С. 229-230 ; Peredsmertnyi lyst kozatskoho hetmana P. Konashevych-Sahaidachnoho do korolia Syhizmunda III // Borotba Pivdenno-Zakhidnoi Rusi i Ukrainy proty ekspansii Vatykanu ta unii (X – poch. XVII st. : zb. dok-v i mat-v). – Kyiv : Naukova dumka, 1988. – S. 229-230.

Стаття надійшла до редакції 24.09.2018 р.

A. Papazova

**OFFICIAL AND PRIVATE CORRESPONDENCE AS SOURCES FOR
DISCOVERING THE ACTIVITY HISTORY OF THE JESUIT ORDER IN
EASTERN-SLAVIC REGION IN THE LAST THIRD OF THE 16TH - THE FIRST
HALF OF THE 17TH CENTURY**

The author reviewed historical official and private correspondence on the activities of the Society of Jesus in the late XVI – the first half of the XVII cent.

It has been stated that official and private correspondence can be considered a source for discovering the activity history of the Jesuit Order in the Eastern-Slavic region in the last third of the 16th - first half of the 17th century. It is rather informative and contains facts that great names of history often sought to conceal.

These letters make it possible to reveal what kind of relations the Order used to have with papal authority as well as with state governments of the region. They bring to light the interaction and confrontation of the Jesuits with certain private people. By virtue of correspondence, it is possible to analyze methods Jesuits used to achieve their goals through other people as well as to indicate means of financial support of houses and missionary activity.

Due to letters, it is possible to find out about the ways and means of Jesuit dissemination in the region, their influence in society, and causes of religious confrontation. It is the correspondence, that contributes greatly to figuring out those facts, confirming the participation of the Order in grand and significant social and political events in the region, the involvement in which the Jesuits sought to keep in the dark.

The official correspondence provides more factual information, therefore raising the awareness about the activities of the Jesuit Order in the region. The private correspondence makes it possible to expand the insight into practices of the Jesuits and the stance of the region`s population on them. In general, the letters if subjected to critical analysis and comparison with other sources will contribute to a comprehensive scientific study of the Jesuit Order in the Eastern-Slavic region in the last third of the 16th and up to the first half of the 17th century. There is a very promising use of these sources in studying the causes of religious as well as social and political conflicts in the region.

Key words: *Society of Jesus, East Slavic region, historical official and private correspondence.*

УДК 027(477.62)“1939/1945“

Є.О. Проценко

БІБЛІОТЕКИ ДОНБАСУ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Стаття присвячена бібліотечним установам на території Донбасу у роки Другої світової війни. За допомогою архівних документів та матеріалів преси автор досліджує питання збереження бібліотечного фонду та мережі бібліотечних установ Донбасу в роки війни, порівнює радянську та нацистську політику щодо бібліотечної справи в регіоні. Відокремлюється особливості діяльності бібліотек регіону на початок війни, в період нацистської окупації та після визволення.

Ключові слова: *бібліотека, окупація, бібліотечний фонд, Донбас, Друга світова війна.*

Серед проблем, які пов'язані з періодом Другої світової війни на теренах України зокрема, Донбасу, важливе місце посідає питання стану культури у зазначений період. Важливим осередком культури є бібліотечні установи, які завжди виконували освітню, виховну, ідеологічну функції. У зв'язку з цим першочергового значення набуває дослідження стану бібліотечної мережі на Донбасі в рамках культурних процесів зазначеного періоду.